

APS AASTATEL 1920 – 1945

M. Karelson

Tartu Ülikoolis, mis varem oli kandnud Dorpati ja Jurjevi ülikooli, ka *Landesuniversität*'i nimetust, avati Eesti rahvusülikoolina 1. detsembril 1919. aastal. Veel kestis Eesti Vabadussõda. Üliõpilasi oli 353, aasta hiljem 1742.

Üliõpilaskonnas hakati kohe olemasolevate korporatsioonide ja seltside kõrvale asutama erialaseltse. Ühtselt mõisteti vajadust, et *alma mater*'i tiiva all kujuneksid mitmesugused vabad organisatsioonid oma liikmete kasvatamiseks ja ettevalmistamiseks tulevaste ülesannete edukaks täitmiseks, ka kultuuriliste ja rahvustunde probleemide süvendatud käsitlemiseks.

Valdav osa taolisi seltse asutati 1920. aastal, nende hulgas ka Akadeemiline Põllumajanduslik Selts, mille tegevuse jätkaja 1989. aastast on meie Akadeemiline Põllumajanduse Selts. Mõlemale nimele sobib lühivormis tähekombinatsioon – APS.

Ühishuvide ja kutsetöö akadeemilisi seltse asutati Tartu Ülikooli juures aastatel 1920–1939 koguni 37. Nende liikmeskonda kuulus 1939. aastal 37% üliõpilastest, ka osa ülikooli õppejõude.

APSi asutajaliikmeid oli 54. Nendest viimasena paigutati 1996. aastal kodumaa maamulda 99. eluaastal Eesti Vabariigis tuntud poliitik, ühiskonnategelane ja mitme väljaande peatoimetaja, põllumajanduskandidaat Jaagup Loosalu. Aasta varem käis Pärnus temale tunnustust avaldamas APSi president prof. O. Saveli.

Eesti Ajaloo Keskarhiivis leiduvas APSi põhikirjas (käisitsi kirjutatud) on määratletud organisatsiooni ülesanded ja koosseis järgmiselt:

“1. Põllumajandusliku Seltsi siht on üliõpilaste igakülgsele arendamisele kaasa aidata ja Eesti põllutöö kultuuri tõsta.

2. Oma sihtide saavutamiseks korraldab Selts teaduslikke töid, töö- ja vaidluskoosolekuid, avalikke kõnesid ning annab välja põllumajanduslist kirjandust.

3. Selts seisab koos tegev- ja toetajatest liigetest.

4. Seltsi tegevliiageteks võivad olla Tartu Ülikooli üliõpilased ja õppejõud.

5. Toetajatel liigetel on kõik tegevliikme õigused peale hääleõiguse.”

Põhikirja täiendustena eksisteerib 1930. aastast eluaegse liikme ja 1936. aastast auliikme mõiste.

APSi juriidilise organisatsioonina registreerib ülikooli valitsus 2. detsembril 1920 ja vabariigi siseministeerium 1925. aastal.

APSi asutamine ja tegevus rajanes liikmeteks olevate üliõpilaste ja õppejõudude ühisjõul. Tuntud isiksustest osales APSi asutamisel üliõpilasest õppejõud Karl Zolk (Kaarel Leius; 1891–1969), hilisem rakendus-zoologia õppetooli ning samanimelise katsejaama ja instituudi juhataja.

1921. aastast on APSi juhatuse esimees Peeter Kõpp (1888–1960), hilisem põllumajandusökonomika professor.

Meenutan paari lõiku tema kirjutisest APSi 5. ja 10. aastapäeva tähistamise puhul.

“Kuidas kõike seda, mis ülikool pakub, tegelikkude põllumeeste keskele viia, missuguseid võtteid tarvitada, missugune on see pind, kus agronoomil tuleb töötada – kõikide nende küsimuste lahendamine peab sündima suuremal määral väljaspool ülikooli omavahelistes organisatsioonides. Sellest tarviduse tundest väljaminees asutati Akadeemiline Põllumajanduslik Selts... Seltsil on vajalik oma liikmete vahel hääd vahekorda luua, üksikest kasvatada ja ligemalt tundma õppida, et need, kes omas elukutses ühte iket veavad, üksteise kõrval hääde sõpradena esineks.” (1925.)

“Oma ülesandeks on APS seadnud Eesti edumeelse põllumehe mõtlemisviisi arendamise ükskõik milliseid kohustusi üks ehk teine liige põllumajanduses täidab, olgu ta nõuandja, ametnik, tegelik põllumees – see on esimene nõudmine. Akadeemiline põllumees peab maaga kokku kasvama ja oma kutset armastama. Ta peab arvestama põllumehe hingelaadiga, tema mõtlemisviisiga, peab tundma maaelu iseärasusi, selle häid ja halbu külgi... Kogu APSi tegevus ja liikmete enesekasvatus on sündinud täielikult poliitiliselt erapooletul alusel, väljudes kodumaa majanduse üldhuvidest ja põllumajanduse kutsehuvidest.” (1930.)

APSi liikmete arv sõltus agronoomiat õppivate üliõpilaste arvust, see aga omakorda vabariigi põllumajanduse majanduslikust olukorrast. Ülemaailmse majanduskriisi tagajärjel asus näiteks 1933. aasta sügisel agronoomiat õppima ainult 13 uut üliõpilast. APSil oli liikmeid kõige rohkem 1928. aastal – 449, 1939. aastal oli neid 295.

Kuidas õnnestus Akadeemilisel Põllumajanduslikul Seltsil põhikirjas püstitatud ülesannete täitmine? Püüame järgnevalt anda lühidalt vastused, tegevusvaldkondi rühmitades.

1. Kirjastustegevus

APSi poolt trükis avaldatud raamatud ja brošüürid kandsid tiitellehel toimetuste nimetust.

Juba organisatsiooni tegevuse algaastail tekkis mõte laiahaardelise sisuga põllumajandusraamatute kirjastamiseks. Kavandati välja anda seitsmeköiteline (-osaline) suurteos "Põllumehe käsiraamat", põhiautoriteks agronoomiaõppejõud. Nii ilmusidki trükist selle I osa (1926) – üldine taimekasvatus, II osa (1928) – eritaimekasvatus, III osa (1930) – aiatöö-õpetus, IV osa (1934) – loomakasvatus I, V osa (1935) – loomakasvatus II. Nende maht oli 364–428 lehekülje piires. "Põllumehe käsiraamatu" kuuenda ja seitsmenda osa ning esimese osa uus- (kordus-) trüki käsikirjad olid ettevalmistamisel. 1940. aasta poliitiliste sündmustega kaasnes aga nende tööde konserveerimine.

Põllumajanduslik-teaduslik ajakiri "Agronoomia" (1921–1940) alustas ilmumist Eesti Agronoomide Seltsi ja Eesti Loomaarstide Seltsi ühisväljaandena. Alates 1926. aastast ilmus see Eesti Agronoomide Seltsi ja Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi ühisväljaandena. 1930. aastast asus ajakirja toimetus ja talitus APSi ruumides. "Agronoomia" oli alates 1924. aastast Põllutööministeeriumi juures asuva Katseasjanduse Nõukogu ja 1935. aastast ka Agronoomide Koja häälekandja. Alates 1924. aastast oli "Agronoomia" kuuajakiri.

Meie APSi "Agraarteadus" on väärikas "Agronoomia" kõrgetasemelise sisu jätkaja ja edasiarendaja.

Ajakirja "Taluperenaine" hakkas APS välja andma 1927. aastal. Ajakirja proovinumbr (10 000 eksemplari) ilmus sama aasta aprillis. Ajakiri on Eesti kodumuse ja kodukultuuri ajaloos silmapaistev väljaanne.

Ajakirja "Taluperenaine" tellijad said tasuta lastejakirja "Laste Rõõm" (alates 1930. a.).

"Agronoomia" lisana ilmus sari "Maatulundusliku oskussõnad". Arusaadavalt nõudis seda oma rahvuskeelse põllumajandusterminoloogia täpsustamine ja kooskõlastamine.

2. APS üliõpilaste igapäevases elus

APSi iga liige leidis tegevusvõimaluse temale sobival huvialal, sest allüksusena tegutsesid oskussõnade, raamatukogu, kodumaa põllumajanduse ajaloo, seemnekogude ja herbaariumide, foto, kõnede ja arvustuste, ühispere ja kodukaunistamine **toimkonnad**.

APSi asukoht oli soodne – Peeter Põllu 5 (praegu Rüütli ja Munga tänava nurgal olev hoone). Loengute ja praktikumide "akende" ajal ning õppepäeva lõpul oli võimalus ja tahtmine sinna minna. Õppetöö perioodil peeti iga kolmapäeva õhtul ettekande-vestluskoosolek, mõnikord seltskondlikke üritusi. Raamatukogus oli ligemale 5000 köidet. Näiteks 1937. aastal oli seltsi lugemistuppa tellitud 16 kodumaist ja 17 välismaist ajakirja. Ajalehti vastavalt 15 ja 2.

3. Muu tegevus

APS andis võimaluste piires üliõpilastele stipendiume õppepraktika sooritamiseks Saksamaal, Taanis, Soomes, Rootsis. Seda ka praktikantide vahetamise korras.

APS korraldas (1927–1928) avaliku rahalise loterii, mille majanduslik tulemus soodustas kirjastustegevust.

APSi juures alustas 1936. a. tegevust Laenukassa, kust üliõpilased said lühi- ja pikemaegseid laene.

Traditsiooniliseks kujunes APSi suvepäevade korraldamine. Ka oli komme, et APSi liikmetest doktoridissertatsiooni kaitsjad kutsuti pärast promotsiooni seltsi ruumidesse vastuvõtule, kus neid vaimustusega tervitati. Pakuti ka väikest suupistet.

Eesti Vabariigi esimese iseseisvuse aegsel APSi viimasel peakoosolekul 10. aprillil 1940. a. valiti kauaegne (1921–1940) juhatuse esimees prof. Peeter Kõpp seltsi esimeseks auliikmeks.

APSi tegevus ja tegevusetus okupatsiooniaastatel

Nõukogude võimu kehtestamisel sai 1940.–1941. a. APSi juhatuse esimeheks ülikooli uuele juhtkonnale sobiv adjunktprofessor Peeter Rubel (1905–1941), ühistegevuse ja rahvamajandusteaduse õppejõud. Juhatuses vahetati välja ka neli üliõpilast.

Kirjas ülikooli sekretärile kirjutab (1941. a.) Peeter Kõpp: "Enamliku režiimi tulekuga natsionaliseeriti seltsi parema väärtusega varandus, nagu: tammepuu- ja nahkmööbel, kapid ja vitriinid, suurem rahakogus (30 000 krooni), rahvariiete ja mudelitekogu, mis kõik viidi Tallinnasse ja Moskvasse. Seltsi käest võeti 11-toaline korter (Peeter Põllu tn. 5). Selts muutus partei propaganda asukohaks uues vaimus ühes uue esimehega. Seltsile jäeti vaid teaduslik raamatukogu, osa kantselei seadeldist ja umbes 50 tooli ühes lihtsamate kappide ja laudadega, mis praegusel juhul asuvad seltsi ruumis Lai t. 34 ja osalt on ülikooli instituutides kasutamisel."

1942.–1944. a. juhtis APSi tegevust juhatuse abiesimees agr.- mag. Leonid Yllo. Viimase algatusel esitati APSi taotlus oma tegevuse jätkamiseks ülikooli rektorile prof. Edgar Kant'ile (10. jaan. 1942), kes omakorda taotles selleks luba Tartu Gebietskomissarilt (Kurt Meenen). Vastus jäi saamata.

Ootamatu oli ülikooli rektori kiri (7. mai 1942): “Vastavalt Haridusdirektori abi (Eesti Omavalitsus – M. K.) otsusele 19. veebruarist 1942 määrata Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi hooldajaks härra prof. dr. Peeter Kõpp'i ja hooldaja abiks härra mag. agr. Hugo Sutteri arvates 5. maist k.a. ... Ühtlasi teatan, et hooldaja määramisega lõpevad Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi esimehe, juhatuse jt. kollektiivsete organite funktsioonid.” Sellesisulise kirja said rektorilt ka teised ülikooli akadeemilised seltsid.

Ka 1943. a. taotles ülikooli rektor E. Kant luba 12 akadeemilise seltsi tegevuse jätkamiseks. Sellekohased kirjad saadeti Tartu prefektile (30. juuli) ja Tartu Gebietskomissarile (31. juuli).

1944. a. veebruaris avaldab ajakiri “Põllumajandus” (nr. 2/3) kirjutise “Akadeemiline Põllumajandusselts jälle töö!” Sellest järgmised read: “APS pidas hiljuti oma tegevuse uuesti alustamise puhul peakoosoleku... Uuesti oma tööd alustades on Akadeemiline Põllumajandusselts uutele alustele vastavalt kujunenud puhtteaduslikuks seltsiks. Varem oli Akadeemiline Põllumajandusselts oma üldilmelt põllumajandusteaduse populariseerija... Koosolekul asuti seisukohale, et Seltsil tuleb jätkata uurimistööd ning ühtlasi tuleb välja töötada uurimiste teemad õppejõududele ja assistentidele.” Taas valiti APSi juhatuse esimeheks Peeter Kõpp. Juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmeteks said ülikooli agronoomiaõppejõud, üliõpilasteta! Pool aastat hiljem muutus aga taas riigikord.

Aasta pärast nõukogude võimu taaskehtestamist kirjutab “Postimees” (27. detsembr. 1945), et ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega nr. 6741, 28. sept. 1945 taastati Tartu Riikliku Ülikooli juures endine Akadeemiline Põllumajanduse Selts. Sellest loeme: “APS-i sihiks on võimaldada oma liikmeil saada põllumajanduslikes küsimustes täielikumat ülevaadet, uurida igakülgset ENSV põllumajandust ja tema arenemist, edendada põllumajanduslikku teadust ja haridust ning kaasa aidata ENSV põllumajandusliku kultuuri taseme tõstmiseks... Agrotehnika arendamine tuleb suunata Darwini õpetuse rööbastesse. Meie põllumajandusteadus peab omastama nõukogude darvinistide – Mitšurini ja Lössenko koolkonna saavutused.”

Artikli lõpus selgub, et selle kirjutajaks oli A. Marland, järjekordselt uus APSi juhatuse esimees, hilisem TRÜ ja EPA fütopatoloogia professor, Venemaalt saabunud õppejõud. Artiklis teatab A. Marland, et toimub APSi liikmete registreerimine ja uute liikmete vastuvõtmine (Lai t. 34).

Arhiivides ei leidu andmeid APSi tegevusest nõukogude korra ajal. Küll aga võib APSi saatust välja lugeda aasta hiljem “Postimehes” avaldatud (26. aug. 1946) kõlava pealkirjaga artiklist “Tartu Riikliku Ülikooli saavutusi kahe vabadusaasta kestel”. Selles kirjutatakse: “Üliõpilaste hulgas töötasid mitmed teaduslikud huviringid, nagu põllumajandusliku teadusliku uurimise ring, keemiaring, farmaatsiaring jt. ... Üliõpilaste hulgas töötas ligi 60 poliitringi, kus käsitleti aktuaalseid poliitilisi teemasid.” Siit algas Üliõpilaste Teadusliku Ühingu (ÜTÜ) tegevus.

Arhiivianalüüsist selgub, et aastatel 1940–1946 langesid ka teised Tartu Ülikooli üliõpilaste- ja õppejõudude organisatsioonid APSiga analoogilise saatuse osaliseks.

Mida andis APSi tegevus üliõpilasele?

Süvenedes organisatsiooni põhikirja sisusse ja tegevuse aruannetesse ning meenutades oma tähelepanekuid, võib püstitatud küsimusele vastata järgmiselt:

- * saadi õpetust agronoomi, see tähendab laiemas mõistes kõrgharidusega põllumajandusspetsialisti, kutse-eeetikast ja mentaliteedist, s.o. püha kohustusena teha oma kutsetööd oskuslikult, kohusetruult ja õigeaegselt; need on mõtted/teod, mis kasvasid välja seltsi tegevuse üldpõhimõtete ja ideoloogia juhtlauselst “Töötada kodumaa põllumajanduse tõstmise tähe all eesti edumeelse põllumehe vaimus!”;
- * saadi esinemis- ja diskuteerimisoskust liikmetest õppejõudude, kutsutud lektorite ja seltsi vilistlaste esinemiste kaudu kolmapäevaõhtustel kõne/vestluskoosolekutel organisatsiooni ruumides;
- * saadi suhtlemisoskust osalemiseks seltskondlikus ja ühiskondlikus tegevuses, olles seejuures valmis kandma APSi prestiiži ning austust isamaa ja oma rahva vastu;
- * saadi põllumajandusliku teadustöö mõistmiseks ja ka selle tegemiseks algteadmisi ja innustust.

APS-i tegevus jätkus 4. aprillil 1989. a., kui ligemale 100 mõttekaaslase osavõtul toimunud koosolek võttis vastu uue põhikirja ja valis vastavad juhtorganid.

Pikema kirjutisena on avaldatud artikkel “Lehekülgi APSi ajaloost” “Agraarteaduses” 1995. a. nr. 3 (M. Karelson).

Academical Agricultural Society in Years 1920–1945

M. Karelson

Summary

The AAS was established in 1920 in Tartu University (reopened in 1919). Members of the Society were the students (up to 449 in 1928) as well as the lecturers of the Faculty of Agronomy. The objective of the extracurricular activities of the AAS was to prepare the students for their future profession. Publishing activities were of great importance – the Society’s journal (“Agronomia”) was published and manuals were compiled. The AAS was liquidated by Soviet power in 1940.